

κυκλαδικά θέματα

ΧΡΟΝΟΣ ΣΤ'
ΤΕΥΧΟΣ 31

Γράμματα • Ιστορία • Λαογραφία • Πολιτική • Επικαιρα

Σελίδες 64 •

ΔΙΜΗΝΗ ΕΚΔΟΣΗ

• Δραχμές 200

Σίμος Μιλτ. Συμεωνίδης

Η «ΡΗΤΟΡΙΚΗ» ΣΤΗ ΣΙΦΝΟ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ Ο ΑΓΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΡΤΕΜΩΝΟΣ

Από τις αρχές του 17ου αιώνας η «ρητορική», δηλαδή η εκφώνηση λόγων στην απλή γλώσσα, αποτελούσε τρόπο ή σύστημα εκπαιδευσεως των μεγάλων λαϊκών στρωμάτων. Τότε μάλιστα στην Ιταλία και τη Γαλλία ανεδείχθησαν σπουδαίοι ρήτορες. Το «σύστημα» είχε απήχηση και στον ελληνικό χώρο, αργότερα δε, το 1710, η τετράτομη «Εγκυκλοπαίδεια Φιλολογική» του Ιωάννη Πατούσα, περιέλαβε στον β' τόμο τη διδασκαλία της παραδοσιακής εκκλησιαστικής ρητορικής (λόγους, εγκώμια, επιταφίους, ομιλίες) για τους μαθητές των ελληνικών σχολείων Μέσης Παιδείας. Αριθμός ιστορικών μαρτυριών παρέχει τη δυνατότητα συναγωγής του συμπεράσματος ότι η «ρητορική» είχε ευρύτατη απήχηση και εφαρμογή και στη μικρή Σίφνο, όπου από το δεύτερο τέταρτο του 17ου αιώνας παρατηρείται μία ιδιαίτερη εκπαιδευτική και πνευματική δραστηριότητα και φιλομάθεια των κατοίκων. Το 1657, σε έκθεσή του προς το Βατικανό ο βικάριος Σίφνου Βαρθολομαίος Πόλλα (κατόπιν αρχιεπίσκοπος Παροναξίας) έγραφε χαρακτηριστικά: «Οι ορθόδοξοι Σίφνιοι είναι άνθρωποι ευσεβείς... πολύ θεοφοβούμενοι και διακρίνονται για την επιθυμία τους να μαθαίνουν την αλήθεια, λατρεύουν τη συζήτηση... Στο νησί κυκλοφορεί ένα βιβλίο τιτλοφορούμενο Φιλαδέλφεια που είναι απάντηση στο βιβλίο που ετύπωσε η Αγία Προπαγάνδα αναφορικά με τις

πέντε κορυφαίες διαφορές των δύο δογμάτων. Με αυτό υπερασπίζονται οι ελληνικές σχισματικές απόψεις...»⁽¹⁾.

Στη φιλομάθεια, στην επιθυμία των Σιφνίων να μαθαίνουν την αλήθεια και να αγαπούν τη συζήτηση πρέπει να αποδοθεί και η αθρόα προσέλευσή τους κατά τα κηρύγματα των διερχομένων από το νησί καθολικών ιεραποστόλων κατά τα οποία, πολλές φορές, είχαν την ευκαιρία να παρακολουθούν, όταν εθίγονταν δογματικά θέματα, και τις αντίθετες απόψεις των δικών τους «πνευματικών», που ήταν Σίφνιοι αγιορείτες ιερομόναχοι (Ιερεμίας του Ορφανού, Νικηφόρος Τρουλλιδής) ή «οικονόμοι» του Πατριαρχικού μετοχίου στη Σίφνο ή του όμιου του Παναγίου Τάφου και άλλοι. Η διαμονή στο νησί, μετά τον Οκτώβριο του 1648 και για πολλούς μήνες, του πρώην πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ιωαννίκιου του Β' και από το 1656 (μετά την τέταρτη και οριστική απομάκρυνσή του από τον πατριαρχικό θρόνο) μέχρι το 1660, ως «προέδρου» της αρχιεπισκοπής Κέας και Θερμίων, είχε ευεργετική επίδραση στην κοινωνία του νησιού, όπου ευρίσκονταν τον περισσότερο καιρό.

Με την έναρξη του βενετοτουρκικού πολέμου στην Κρήτη (1645), ένας διακεκριμένος λόγιος ιερομόναχος, ο Παρθένιος Χαιρέτης, αναγκάστηκε να εγκατα-

1. SCPF/SOCG. 272, 209^R - 207^R.

λείπει τη μεγαλόνησο πατρίδα του και να εγκατασταθεί στη Σίφνο όπου «παρεκαλέσθην» να εφημερεύει στη γυναικεία Μονή του Αγίου Ιωάννου Θεολόγου Μογκού. Κληρικός με ευρωπαϊκή μόρφωση ο Χαιρέτης απέκτησε σύντομα μεγάλη φήμη ακόμη και στα γύρω νησιά, από τα οποία κατέφευγαν σ' αυτόν για την επίλυση θεολογικών και εκκλησιαστικών ζητημάτων, τη συγγραφή λόγων, λειτουργικών φυλλάδων κ.λπ. Δύο γνωστά επιγράμμάτα του φανερώουν την «οικειώσή του με τα αρχαία ελληνικά κείμενα», αλλά και προσωπικότητα με ουμανιστικές σπουδές στη Βενετοκρατούμενη Κρήτη και στην Πάντοβα της Ιταλίας⁽²⁾. Για τις ευρωπαϊκές σπουδές του γίνεται νύξη και στην έκθεση του αποστολικού επισκέπτη Σμάραγδου Ρουγκιέρη (1711)⁽³⁾. Γύρω από τον Χαιρέτη συγκεντρώθηκαν τότε στου Μογκού πολλοί ευπαιδευτοί Σίφνιοι «μαθητές» του, κληρικοί και λαϊκοί, που ασχολήθηκαν, υπό την καθοδήγησή του, στην ανάπτυξη και γραπτή αποτύπωση ομιλιών καθώς και στην αντιγραφή πατερικών κειμένων από την αξιόλογη βιβλιοθήκη του. Ένα από τα χειρόγραφα της «Σχολής Χαιρέτη» ευρίσκεται σήμερα στο Λαογραφικό Μουσείο της Σίφνου. Στα 183 φύλλα του περιέχονται 19 ομιλίες σε εορτές και, παρένθετα, η μονογραφία του Χαιρέτη για τα θαύματα της Παναγίας Χρυσοπηγής του νησιού, γραμμένη από τον ίδιο. Για το χειρόγραφο αυτό ασχολήθηκαν οκτώ τουλάχιστον βιβλιογράφοι - μαθητές, σχετική δε σημείωση φανερώνει ότι είχε περιέλθει στον Αναγνώστη Καντζιλιέρη που εί-

χε το αξίωμα του «κήρυκος του Ευαγγελίου», δηλαδή προσώπου στο οποίο θα εχρησίμευε για την εκφώνηση πανηγυρικών και άλλων λόγων⁽⁴⁾. Αυτήν την εποχή (1652) είναι γνωστός ακόμη ένας γραφέας ιερών κειμένων, ο «Αντώνιος ιερέυς ιερογράφος» που ήταν και μέλος του Αγιοταφικού Αδελφάτου Σίφνου⁽⁵⁾.

Στην όλη πνευματική κίνηση του νησιού η «ρητορική» κρατούσε ιδιαίτερη θέση. Ένας από τους ρήτορες, σύμφωνα με μαρτυρία του Παρθένιου Χαιρέτη, και ο πρώην μητροπολίτης Προύσης Άνθιμος Αρτουλάνος ο Σίφνιος, ο οποίος, μετά τη θητεία του στην Προύσα (1666—1672), επέστρεψε στην πατρίδα του, τον λαό της οποίας εβοηθούσε πνευματικά «**με λόγους θείους** και έργα θεάρεστα». Ασκούσε δηλαδή ο Άνθιμος στη Σίφνο και τη **ρητορική**⁽⁶⁾.

Πενήντα χρόνια αργότερα, το 1722, ο αρχιεπίσκοπος Σίφνου Μακάριος, άνθρωπος με παιδεία και ανώτερες σπουδές στην Ευρώπη, επέτρεπε στο ποιμνιό του να παρακολουθεί, εφόσον επιθυμούσε, τα κηρύγματα του καθολικού εφημερίου του νησιού Λεονάρδου Πριβιλέτζιου. Σε πολλά από αυτά ήταν παρών και ο ίδιος⁽⁷⁾. Τα κηρύγματα αυτά δεν αναφέρονταν σε δογματικά θέματα και αποτελούσαν, προφανώς, λαϊκές διδασκαλίες στα πλαίσια της «ρητορικής», την οποία φαίνεται ενθάρρυνε ο Έλληνας αρχιεπίσκοπος γιατί εγνώριζε καλά τη διδακτική αξία της.

Σαφέστατη μαρτυρία του 1751, που περιέχεται στο δημοσιευόμενο στο τέλος έγγραφο του αρχιεπισκόπου Σίφ-

2. **Αγαμ. Τσελίκια**, Παρθένιος Χαιρέτης, ένας αγνοημένος Κρητικός λόγιος στη Σίφνο (17ος αι.), στα «Τεύχη του Ε.Λ.Ι.Α.», περιοδική έκδοση της Εταιρείας Λογοτεχνικού και Ιστορικού Αρχείου, τόμος Α', Αθήνα 1986, σσ. 21-49.

3. **Σίμου Μ. Συμεωνίδη**, Παρθένιος Χαιρέτης, στα «Τεύχη του Ε.Λ.Ι.Α.», τόμος Β' υπό εκτύπωση (συμπληρωματικά και διευκρινιστικά στοιχεία για τον Χαιρέτη).

4. **Φιλαρέτου Βιτάλη**, αρχιμ., Εν αξιόλογον χειρόγραφον της Σίφνου, στην Επετηρίδα Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών, τόμος ΙΑ' (1979—1984), εν Αθήναις 1984, σσ. 559-574.

5. Αρχιεοφυλακ. Πατριαρχείου Ιεροσολύμων, κώδιξ 509.

6. **Θεοδ. Κ. Σπεράντσα**, Η Παναγία η Χρυσοπηγή της Σίφνου, Αθήναι 1949, σελ. 68.

7. SCPF/CONGR. PARTIC., φακ. 66, 277^R - 278^V - 285^R.

νου Μελέτιου⁽⁸⁾ — η οποία μάλιστα έχει και αναδρομική ισχύ, αφού αναφέρεται σε ό,τι «παλαιόθεν και εξ αρχής» εφαρμόζονταν— φανερώνει τον Άγιο Κωνσταντίνο Αρτεμώνος ως εκκλησία με ιδιαίτερα προνόμια, έναντι των άλλων εκκλησιών, και ως **κέντρον ρητορικής** αφού μόνο σ' αυτήν έπρεπε να εκφωνηθεί αν «**ήθελε τύχη λόγος υπό διδασκάλου**». Η ιδιαίτερη άσκηση της «ρητορικής» στον Άγιο Κωνσταντίνο φαίνεται πως καθιερώθηκε «παλαιόθεν» από τους εφημερίους της εκκλησίας, όπως τον διδάσκαλο παπα - Νικόλαο Βερνίκο⁽⁹⁾, τον διάδοχό του το 1664 παπα - Κωνσταντή Βερνίκο και στη συνέχεια τον **λογιώτατο** Γεώργιο Γοζαδίνο, σακελλάριο (προ 1712 — 7 Φεβρ. 1733) και μετά οικονόμο της Αρχιεπισκοπής Σίφνου (1733—1737) και ιδιοκτήτη της εκκλησίας⁽¹⁰⁾. Ο τελευταίος, προσαγορευόμενος στα διάφορα έγγραφα «λογιώτατος», με τον τίτλο δηλαδή που απεδίδετο τότε και στους διευθυντές σχολείων, θεωρείται πιθανός διδάσκαλος της διάσημης Σχολής του Αγίου Τάφου της Σίφνου από το 1700 και έπειτα. Μετά τον θάνατό του (16 Φεβρουαρίου 1737) και σύμφωνα με την τελευταία επιθυμία του που διетύπωσε στη διαθήκη του (6 Φεβρουαρίου 1737), η εκκλησία του Αγίου Κωνσταντίνου, όπως και όλη η περιουσία του, περιήλθε στους δύο γαμβρούς του Νικόλαο Βάο και Γεωργάκη Αλιμπέρτη⁽¹¹⁾. Ο πρώτος από αυτούς έγινε σύντομα ιερέας και τον διαδέχθηκε στην εφημερία του Αγίου Κωνσταντίνου και είναι αυτός που εμφανίσθηκε, σύμφωνα με το παραπάνω έγγραφο, ενώπιον της Συνελεύσεως του Κοινού στην «καντζηλαρία του Κάστρου» και του αρχιεπισκόπου Σίφνου Μελετίου ζητώντας την ανανέωση και επιβεβαίωση των αρχαίων προνομίων του Αγίου Κωνσταντίνου.

«1751 Όκτωβρίου 27 Σίφνος (Τ.Σ.) + ό Σίφνου Μελέτιος βεβαιοϊ,

Τήν σήμερον ένεφανίστην εις την καντζηλαρία του Κάστρου ό αιδεσιμώτατος άγιος σκευοφύλαξ Μπάος έν ιερεϋσι παπά κυρ Νικόλαος ό όποϊος έζήτηξεν την παρούσαν μαρτυριαν υπό τους έντιμωτάτους κληρικούς και χρησιμωτάτους άρχοντας εις τά προτερήματα όπου παλαιόθεν ή εκκλησία τως ειχεν και έχει ό "Άγιος Κωνσταντίνος όπου εύρίσκεται εις χωρίον του Άρτεμώνος, και πρώτον μέν ειναί να άρχωνται τά σήμαντρα τώ Σάββατο και Κεριακή και εις όλες τές δεσποτικάϊς έορταϊς και επίσημες ήμέρες έν τε τώ έσπερινώ και λειτουργίαις του όλου ένιαυτου, τές λιτανίαις όπου γίνονται όλοχρονικής τώσον και ώσάν άλλες όπου θέλαν τύχουν κοινές να βγαίνουν από αυτήν την εκκλησιαν όμοϋ με την σύναξιν των ιερέων όλωνών του χωρίου εκείνου· την μεγάλη έβδομάδα να διαβάζεται τώ τετραύγκελον· τώ εύχέλαιον την Μεγάλην Εέμπτην και οι ώρες τής Μεγάλης Παρασκευής και ό άσπασμός την Κυριακή του Πάσχα, ηγουν ό δεύτερος άσπασμός· αυτά όλα γίνονται με την σύναξιν όλωνών των ιερέων του παρόντος χωρίου εξαιρέτως όπου ψάλλεται ή ακολουθία την Μεγάλη Παρασκευή τώ βράδυ και ό δεύτερος άσπασμός εις την Παναγίαν του Βερνίκου, περ ό μοναχός ό έφημέριος τής αυτής εκκλησίας και όχι άλλος τινάς τώσον και εις στόν ναόν των Ταξιαρχών του παπά Τριαντάφυλλου γίνεται και εκεί δεύτερος άσπασμός και τόν κάνει και αυτού ό έφημέριος μοναχός οι δε έπίλοιποι ιερείς συνάζονται εις τόν "Άγιον Κωνσταντίνον. οι Όρες των Χριστουγέννων και των Θεοφανείων εις την όμοϊαν εκκλησιαν με την σύναξιν όλωνών των ιερέων του αυτού χωρίου διαβάζεται στην όμοϊαν εκκλησιαν τόν "Άγιον Κωνσταντίνον ά-

8. Ιδιωτική Συλλογή εγγράφων **Ευαγγ. Βάου**.

9. **Σίμου Μ. Συμεωνίδη**, Τα Γράμματα στο νησί της Σίφνου, Πειραιεύς 1962, σελ. 15.

10. Πληροφορίες από έγγραφα της Συλλογής **Ευαγγ. Βάου**.

11. Συλλογή εγγράφων **Ευαγγ. Βάου**.

κόμη και ὅτι ἄλλο τι ἐκκλησιαστικόν ἤ-
 θελεν τύχη ἢ λόγος ὑπὸ διδασκάλου ἢ
 κοινή λειτουργία τοῦ ἀρχιερέως ἢ ἥτις
 ἄλλη ὑπόθεσις εἰς αὐτήν τὴν ἐκκλησίαν
 γίνεται ἢ σύναξις ὑπὸ πάντων. αὐτά ὅλα
 ὁμολογοῦμεν ὅτι ἄνωθεν καὶ ἐξαρχῆς
 τὰ ἔχει ἢ αὐτὴ ἐκκλησία καὶ εἰς κάθε
 καιροῦ ἐνδειξιν ἔγινε τὸ παρόν καὶ ἐτυ-
 πόθη μὲ τὴν σφραγίδα τῆς κοινότης ὑ-
 πογεγραμμένον ὑπὸ πάντων, τῶν τε
 κληρικῶν καὶ ἀρχόντων εἰς ἀσφάλειαν.

- Σακελλάριος Σίφνου μαρτυρῶ
- πρωτοπαπᾶς Σίφνου μαρτυρῶ
- χωροπίσκοπος Σίφνου μαρτυρῶ
- χαρτοφύλαξ Σίφνου μαρτυρῶ
- ὁ σακελίων Σίφνου μαρτυρῶ
- ὁ λογοθέτης Σίφνου μαρτυρῶ
- ὁ ἱερομνήμων Σίφνου μαρτυρῶ
- ἀγάπιος ἱερομόναχος μαρτυρῶ

- ἀπόστολος πρωτέκτικος μαρτυρῶ
- ἀβέρκιος ἀρχιμανδρίτης μαρτυρῶ
- ἰωακείμ ἱερομόναχος μαρτυρῶ
- μακάριος ἱερομόναχος μαρτυρῶ
- ἀναγνώστης γρυπάρης μαρτυρῶ
- Κωνσταντῆς μάτζας μαρτυρῶ
- νικόλαος ναδάλες μαρτυρῶ
- σταμάτης γρυπάρης μαρτυρῶ
- πέτρος μάτζας
- στέφανος γγιόν μάρτυρας
- ζώρζης ναδάλες μαρτυρῶ
- Ἰωάννης σοφιανός μάρτυρας
- πετρῆς γοζαδίνος μαρτυρῶ
- λεονάρδος διπάστη μαρτυρῶ
- μιχελέτος πρατικὸς μάρτυρας
- Ἰωάννης βαφία καὶ ἐπίτροπος μάρτυ-
 ρας
- μπαλτέζας δενδρινός

Μανώλης Καλέργης καντζιλιέρης
 τῆς κοινότης ἔγραψα καὶ βεβαιώνω».